

סאטירה, אחרי יוני '67

את המערכון "בחור ובחורה בלילה" כתב לזין, עם שובו מהמלחמה, והוא התפרסם ב"עמוד האחוריים" ביולי 1967. לזין כבר לא היה סטודנט וגיליון "דרבן" היה שטוף כולו בשמחת הניצחון. עמוד השער הקדמי הראה מטוס קרב סילוני "מקרוב", ועל העמוד האחורי נראו חיילים צוהלים. בעמודים הפנימיים היו גם מטוסי קרב גדולים.

העמוד של לוין כלל קריקטורה מקאברית של מיכאל דרוקס, שבה אדם קטן עומד מול מגדל שלום הגדול וצועק "ניצחנו", ולידו ציור קטן של פלסטיני המרים ידיו מעלה ליד ביתו הנמוך. "זזה כל מותר האדם", היתה הכותרת הגדולה של המדור. בתוך זמן קצר פנה לוין לכתיבה תיאטרונית. לצד המערכון התפרסמו ב"עמוד האחוריים" האחרון "מרובעים" שמהם נולד, בהמשך, הקברט "את, ואני והמלחמה הבאה". דווקא המרובע הפותח נשמט מהתכנית:

שיר ארבעה פגרים

אֶנְחֵנוּ אַרְבָּעָה פְּגָרִים
 נִשְׁשֵׁה־עֵשֶׂר לִיטְרָ דָם.
 אַרְבָּעִים וְשִׁמּוֹנָה חָרִים
 וְזֶה כָּל מוֹתֵר הָאָדָם.

קשה מאוד שלא להבחין בשינוי החד שעברה הסאטירה של לוין אחרי המלחמה. המתקפה על הסטודנטים סביבו, או מוטב ה"צברים", שוב לא תהיה עקיפה. מעכשיו העימות יהיה ישיר.

י.ל.

בחור ובחורה בלילה

בחור אני יוצא מחר, השכם בבוקר. תהיה מלחמה.
בחורה אני רוצה שתשמור על עצמך.
בחור אשמור על עצמי, כשכילך. תחכי לי?
בחורה כל הזמן.
בחור תתגעגע?
בחורה אשוב רק עליך. [שניהם שותקים] על מה אתה חושב?
בחור אני חושב מה יקרה אם אחזור בלי יד.
בחורה אל תדבר ככה.
בחור אני מוכרח לדעת מה תעשי אם אחזור בלי יד.
בחורה [נרגשת] אני אוהבת אותך.
בחור גם בלי יד?
בחורה כן, כן.
בחור ובלי יד ורגל?
בחורה אמרתי לך להפסיק לדבר על זה.
בחור אני לא יכול. זה קורה, את יודעת, שמאבדים גם יד וגם רגל.
בחורה אני אוהב אותך.
בחור באמת?
בחורה כן.
בחור יהיה לך קשה.
בחורה לא חשוב. אני אוהב אותך כפי שתבוא. [שניהם שותקים] אבל אתה תבוא
בריא, נכון שתבוא בריא?
בחור כן. [שניהם שותקים]
בחורה אל תהיה עצוב כל כך.
בחור מה תעשי אם אאבד שתי רגלים ויד?
בחורה אני לא רוצה לחשוב על זה.
בחור כסא גלגלים.
בחורה די, אני מבקשת.

בחור תצטרכי להסיע אותי בכיסא גלגלים.
בחורה [מחבקת אותן] אני לא יכולה לשמוע אותך מדבר על זה. תן לי לא
לחשוב על זה. [שניהם שותקים]
בחור [אוחז בה בעדינות בזרועותיו, לוחש] אבל לא ענית לי עדיין [הבחורה
מחבקת את צוארו] לא אמרת לי מה תעשי אם אאבד שתי רגלים ויד
(הבחורה שותקת) את לא עונה. כבר קשה לך. (הבחורה מתחילה לבכות)
את בוכה אבל לא ענית לי. (הבחורה בוכה עוד יותר) אני פוחד שאאבד
שתי רגליים ויד ולך יהיה קשה להחליט. לא אכעס אם תגידי לא.
בחורה (מתוך הבכי) אתה יודע שאוהב אותך! אתה יודע שאוהב אותך תמיד!
בחור (מלטף רכות את שיערה, בשקט) ומה עם שתי רגליים ושתי ידיים?

24.7.1967

כך הכרתי את בעלי

אשה עומדת על הבמה

אשה [לקהל] עלי לספר לכם כיצד הכרתי את בעלי. זה היה בצהרי יום קיץ. עמדתי ברחוב התבוננתי בשמיים הכחולים, שם התחולל אותה שעה קרב אווירי נפלא בין מטוסינו למטוסי האויב. [נושאת עיניה למעלה, מרימה ידיה וצועקת בהתלהבות] מיג! מיג מאחוריך! תוריד אותו! מיג! [נכנס איש מאחוריה. הוא אדיש לגמרי למה שנעשה למעלה. הוא ניגש מגבה אל האשה ולופת בשתי ידיו מאחורה את שדיה. האשה אינה שמה בכלל לב, ממשיכה לצעוק] מיג! מיג!

איש [באדישות, לוחש מעבר לכתפה] כן, מיג.

אשה [שאינה מבחינה בו] מיג נופל! מיג נופל! שניים!

איש [כמו קודם] כן. שניים. [ממזמז את שדיה] שניים.

אשה [עדיין אינה מבחינה בו] עוד מיג! עוד מיג! דפוק אותו!

איש [כמו קודם] כן, דפוק אותו. [פאזזה, האשה מורידה את ידיה ומבטה. היא מפנה אליו את ראשה לאט לאט ומתבוננת בו כשידיו עדיין על שדיה. הם

מתבוננים זה בזו. פאזזה ארוכה]

אשה [לקהל, ידיו עדיין על שדיה] כך הכרתי את בעלי.

קרב אווירי

על הבמה, בקבוצה אחת, יושבים כולם, פרט לאחד, ומביטים השמימה על דבר-מה המתרחש שם. יוחנן פוקס מגיע למקום, רואה את כולם

פוקס [פונה אל איש מבין הנוכחים] סליחה, אדוני, למה מחכים? איש [ממשיך להביט השמימה] כפי שאתה רואה, מתחולל בשמיים קרב אווירי למופת בין מטוסינו לבין מטוסי האויב ואנחנו מסתכלים בחרדה מהולה בסיפוק בהגשמת עליונותנו האווירית.

פוקס [פוקס מעיף מבט למעלה, אבל הקרב אינו מושך אותו. התעניינותו של החרמן הזה, פוקס, נתונה בעיקר לאחת הנשים היושבות בקבוצה. הוא נעמד בסמוך לה, מציץ בשמיים ובשדיים לסירוגין. ולכסוף] שמי יוחנן פוקס, אפשר להזמין אותך לרקוד? [האשה אינה מתיקה עיניה מן הקרב. היא קמה באופן מכאני, מבלי לראות את פוקס, מניחה ידה על שכמו, שניהם מתחילים לרקוד על פני הבמה ולס איטי, כשהאשה ממשיכה להביט השמימה, ופוקס, בארשת עצובה, מתבונן בשדיה. הריקוד הזה הוא לקצב תיאורו של האיש]

איש שלושה – מטוסי – אויב – משמאל

מטוס – שלנו – באיגוף – גדול

מצד – מזרח – בזווית – מתקרב,

פגיעה – ישירה – במטוס – האויב,

צולל – לים – בעשן – כבד,

הטייס – אינו מצליח – לצאת,

מטוס – שני – מאבד – כנף,

נוסק – למעלה – לגובה רב,

שלנו – מבצע – תפנית – חדה,

פוגע – בזנב – פגיעה – שניה,

המטוס – מתרסק – לאלפי – רסיסים,

עם – הטייס – וכובע הטייסים,

שלנו – בזינוק – אנכי – צולל,

מטוס – אויב – שלישי – מחסל,

נשרף – נופל – לעבר – החוף,

השמיים – ריקים – וכחולים – סוף.

[אפשרות אחרת היא ריקוד בדממה גמורה וללא תיאור הקרב, האור יורד]

חולדה וזאב נוסקים במטוס

זאב הגובה 40,000 רגל. הגובה 40,000 רגל.
חולדה אני יודעת מה אני רוצה. תמיד ידעתי מה אני רוצה. לא היה רגע שלא
ידעתי מה אני רוצה. אל תדאגו. אני יודעת מה אני רוצה. אני בופוש ואני
יודעת מה אני רוצה.

זאב הגובה 60,000 רגל.
חולדה אני בחורה מעשית ותכליתית. אני מעשית ותכליתית כמו שרק בבוש
יכולה להיות. אני בבוש. אני בבוש-בוש. מגישים לי כל בוקר למיטה
קפה ותרנגולת.

זאב הגובה 70,000 רגל.
חולדה כשאני רוצה משהו אני משיגה את זה. אצלי אין חכמות. כשאני ישנה
בין שתיים לארבע זה קדוש ובעלי חובש כיפה.

זאב הגובה 100,000 רגל.
חולדה אני בורגנית קטנה, זו מה שאני. אני רוצה נוחיות בחיים. אני לא בעל-
שם טוב. לי נחוץ פריג'דר.

זאב הגובה 200,000 רגל.
חולדה אני רוצה את שלי, מה אכפת לי מהשאר? אני בבוש וחיי מנוקדים
בפופושיזמים פרחוניים.

זאב הגובה 500,000 רגל.
חולדה כשאני מפקת אז אני יודעת שאני מפקת. בלי קונצים. אני אשה
מסודרת, משפחה, ילדים, בית, אוטו, וכשאני מפקת אז יודעים שאני
מפקת. אגב, אני לא פיילה. הו, לא אני.

זאב הגובה 700,000 רגל.
חולדה אין לי אידיאלים, כזאת מין בבוש אני, מטריאליסטית ואגואיסטית.
קודם הציפורן הקטנה שלי ואחר-כך בלגיה.

זאב הגובה 900,000 רגל.
חולדה מגישים לי כל בוקר למיטה קפה וחלבן. אבל איפה בבוש? בבוש
באמבטיה בבוש לא מעוניינת. בבוש לא יורדת ממהנדס לרוכל, בבוש
עולה ממהנדס לארכיטקט.

זאב הגובה 1,000,000 רגל.
חולדה [עולה על כיסא, מושיטה את ידה כלפי מעלה ומושכת במשהו לא נראה.
נשמעת צווחה מחרדה מבחוץ] ועכשיו גם תפסתי את אלוהים בביצים.

פרידה ערב הגיוס

הנער המיועד לגיוס יושב עם אביו, אמו וחברתו בליל גיוסו לצה"ל

נער אבי, אמי, חברתי הנוכחית, סלחו לי שאני לא שותה איתכם כוסית נוספת לכבוד גיוסי לצבא מחר, אני מרגיש שאני הולך להקיא את כל הנקניקים שהכנסתם לי.

אב להקיא? למה להקיא?

נער אל תעשה את עצמך אידיוט, אבא, וסלח לי שאני קורא לך ככה, אבל אם אני הופך ממחר לגבר, אז לקרוא לך אידיוט זה חלק מהעניין. אני מציע עכשיו שכל אחד ינאם את נאום הפרידה שלו ואחר כך אומר אני את המלה האחרונה ונלך לישון.

אם אתה רוצה כוס מיץ?

נער נאום הפרידה, שלך, אמא.

אם [קמה] אני אמא.

אב ואני אבא.

נער חכה לתורך, אידיוט.

אב אל תקרא לי אידיוט!

אם הוא הולך מחר לשלוש שנים לצבא, אידיוט!

נער אידיוט!

נערה [מהוססת] אידיוט.

נער המשיכי, אמא.

אם אני אמא, אני ילדתי אותך בייסורים, טיפלתי בך כל השנים, שמחתי בשמחותיך וסבלתי, כשסבלת. אתה היית ותהיה תמיד חלק ממני. עכשיו, שאתה הולך לצבא, אדאג לך יום ולילה. תוך שלוש השנים שתהיה בצבא יתהוו קמטים בפני ושערותי יתחילו להלבין. אני אשלח לך לצבא חבילות מלאות בכל-טוב, אכתב לך כל יום מכתב, אקשיב לחדשות בידיים רועדות, אבכה כשתבוא לחופשה ואבכה כשתחזור לצבא. לא אפסיק לחשוב עליך, אתה כל מה שיש לי [יושבת].

אב [קם] קראת לי כאן לפני רגע אידיוט. לא אני עכשיו על הכינוי הזה, אבלע

אותו בשקט ואשוך את שפתי כפי שאיאלץ לעשות לא פעם במשך שלוש השנים הבאות ולאחריהן. אני לא ילדתי אותך אבל אתה הזרע שלי. [הנערה מצחקת] הוא הזרע שלי! ואני אוהב אותך ודואג לך בדיוק כמו אמך, בהבדל האחד, שאני שומר את הכל בפנים. אכתוב לך ביחד עם אמך, אשלח לך כל סכום שתרצה כדי לקנות תסס בשקם, ואנצל את כל הקשרים שלי כדי להשיג לך חופשות. ממחר, יום לכתך לצבא, אני נכנס לסתי-חיי. זה הכל. ואל תקרא לי אידיוט. [יושב]

נערה [קמה] אני חברתך הנוכחית, ואף על פי שאנחנו עדיין רק בשלב המזמוזים, אני אוהבת אותך וקשורה אליך כמו שאוהבת נערה בת 17. אני אחשוב עליך בזמן הלימודים ובלילה. לפני השינה, אציץ בתמונה שלך. אל תצפה לזה שלא אישן טוב בלילה או שהשיער שלי ילכין, אני רק בת 17 ואני רוצה לחיות. אשלח לך מכתבים ארוכים וחבילות סמליות. אחכה לך כשתבוא לחופשות ובאחת מהן אחליש את ההתנגדות שלי ואשכב איתך. עם כל זה אינני בטוחה שאשאר חברתך במשך כל שלוש השנים, סוף סוף שנינו עדיין צעירים ורק מגששים את דרכנו. בכל אופן, דע לך שבכל מקרה אני מאחלת לך כל טוב מכל הלב שלי. [יושבת]

נער אני יוצא לצבא בהרגשה שמקיפים אותי בכל האהבה, התום ומיטב הרגשות שאדם עשוי להיזקק להם בתנאים המצפים לי. אני מוכרח גם להוסיף שהמגייסים שלי בצבא הם בעלי פרצוף אנושי ואינם נובחים, ולרמטכ"ל ולחבר הקצינים שלו פנים סימפטיים ומעוררי-אמון, ואני גם יודע שהצבא ידאג לצרכי ולחיי ככל שיוכל. אני מודה לכולכם בעד הכל. [פאוזה] ואם יפגע לי כדור בראש? [פאוזה. כולם מסתכלים בו והוא בהם] אה? [פאוזה] אה? [פאוזה] אה? ידעתי, זונות, ידעתי. אז אני הולך להקיא את הנקניקים והגבינות. לילה טוב. [יוצא. השאר ממשיכים לשבת] אב בהתחלה אידיוט ועכשיו זונה. ומוכרחים לשתוק.

ההורים

העלם צבי א. צבי יושב על כיסא ומתעסק במכשיר טכני מסובך. משני צדדיו יושבים אביו ואמו

האם בננו היקר צבי א. צבי-צבי שותק כמו תמיד. הוא בעל נפש עדינה ומכונס בתוך עצמו, פשוט מפני שהראש שלו חושב כל הזמן מחשבות ברמה של טכניון.

האב אבל היום, באופן מיוחד וחד-פעמי, הוא יגיד לנו שלום לפני שייצא. האם ודאי שהוא יגיד לנו שלום. אין שום סיבה שהוא לא ייפרד מעלינו לפחות במלה אחת. הרי הוא יודע שאנחנו הוריו הקשישים והאוהבים.

האב כן כן, הוא יגיד לנו שלום, אף על פי שהוא שתקן ומסוגר כל-כך, מפני שהראש שלו חושב כל הזמן מחשבות בדרג של טכניון. אנחנו, הוריו הקשישים והמאושרים יודעים שראשו עסוק במחקרים פיזיקאליים בהם יעסוק עם תום לימודיו, אבל אני חושב שהפעם הוא בכל זאת ימצא לעצמו זמן להגיד לנו שלום כשייצא, ולו רק כדי לגרום לנו נחת.

האם הוא אוהב לגרום לנו נחת, הוא יודע גם יודע שאנחנו ההורים שלו. האב כמובן, והוא גם יודע שאנחנו לא סתם שני סמרטוטים מפח הזבל, אלא ההורים שלו.

האם בהחלט לא שני סמרטוטים מפח הזבל, בהחלט לא שני סמרטוטים מפח הזבל.

האב ואת הדבר הזה אני חוזר ומדגיש במשך שנים: אנחנו לא שני סמרטוטים זקנים ומיותרים מפח הזבל, אנחנו ההורים האוהבים והמרוצים של בננו הצעיר צבי א. צבי-צבי, המקיף בשכלו את הטכניון, ואשר עקב העומס הביטחוני והעיונים בפיזיקה לא התפנה לומר לנו אף מלה אחת ב-16 השנים האחרונות.

האם וכדי שלא תהיה כאן שום אי הבנה: אנחנו מבינים אותו, פשוט מבינים אותו. לב אבא ואמא פועם בקרבנו, אך אנו יודעים לשמור על חוש המידה.

האב מפני שכבר שמענו על מקרים של בחורים צעירים במתח עצבים דומה שהיכו את ההורים שלהם עד זוב דם.

האם כן כן.

האב כמובן שאצלנו זה נשמע כסיפור דמיוני. היה מעניין אותי לראות אם יש מי שמעלה בדעתו שגם כננו הרים עלינו פעם יד.

האם זה מצחיק.

האב ברור שזה מצחיק. אפשר לצחוק יומיים בלי הפסקה אם רק יש פנאי. שבננו ירים עלינו, על הוריו המסורים, יד!

האם זה לא יכול היה לעלות כלל על דעתו.

האב אין לנו בכלל מה להתייחס לאפשרות כזאת. לנו יש, תודה לאל, בן יקר שלא נתן למחשבה כזאת לעלות במוחנו.

האם הוא היכה אותנו במוט ברזל בראשינו וגרם לנו זעזוע מוח כדי שלא נוכל להעלות מחשבה כזאת.

האב ארבע פעמים הוא הניף את המוט וארבע פעמים הנחיתו על ראשינו עד שהתמוטטנו. דם ניתז על הקירות ועל הרהיטים, אשר עמלנו לרוכשם במשך עשרות שנים. איבדנו את הכרתנו וצנחנו ארצה.

האם במשך שלושה ימים שכבנו על הרצפה, פצועים ומזוהמים. וכאשר קמנו מעילפוננו, איבדנו את זיכרוננו ואת שכלנו והפכנו למטומטמים.

האב ועכשיו אנחנו מטומטמים לגמרי ואיננו יכולים להעלות בדעתנו, שבננו ירים עלינו יד.

האם אנחנו מתאמצים מאוד, אנחנו מפעילים את כל כוח מחשבתנו אבל זעזוע המוח שלנו הוא אנוש. לעולם לא נוכל להעלות זאת בדעתנו.

האב אנחנו פשוט נישאר זוג הורים מאושרים עד סוף ימינו.

סבא'לה גליציה

סבא וסבתא ברוצקוס יושבים בנחת בחדרם כשלתוכו מתפרץ לפתע כרוח סערה נכדם צבי א. צבי המכניס משב־רוח של נעורים תוססים

צבי שלום, סבא ברוצקוס, שלום, סבתא ברוצקוס.

סבתא שלום צבי א. צבי, ילד חמוד.

סבא [קצת חירש וקצת סומא] מי זה בא?

סבתא זהו נכדנו היקר צבי א. צבי, בא להכניס לנו קרן־אור לחיים השחורים שלנו. סבא [בכבדות] שלום, צבי א. צבי, מה שלומך? מה שלום אבא ואמא? מה שלום מיקי וחננטרופה? [צבי ניגש אל כסא פנוי במרץ־עלומים, מביט בו, מגחך בשוכבות מתפנקת לעבר הזקנים, בועט בכיסא ומפיל אותו. סבא קם בכבדות ממקומו, ניגש אל הכיסא ומרים אותו, חוזר למקומו ויושב] שב. [צבי מגחך וחוזר על המעשה שלו. סבא ניגש שוב אל הכיסא, מרים אותו ומתבונן בצבי מלמטה למעלה] אתה מפיל את הכסא.

צבי אני שובב.

סבא אה?

צבי [מרים את קולו] אמרתי שכל החן הצברי שלי נובע מזה שאני עושה מעשי קונדס שובבים בספונטניות מוחלטת.

סבא אני לא יודע, אני רוצה את הכסאות אצלי בבית שלמים. [לסבתא] למה את לא אומרת לו שום דבר?

סבתא מה אני יכולה להגיד? אני סורגת לו כפפות לאוזניים בשביל הפטרולים שלו בפיקוד צפון, הוא הנכד שלי וסבתא זה תמיד סבתא.

סבא אה?

סבתא [מגבירה את קולה] סבתא זה תמיד סבתא.

סבא בסדר גמור! תזכרי שעזבת אותי לבדי מול הנכד המשתולל ברגע הקובע! רק שתזכרי!

צבי סבא'לה, אל תרגיז את סבתא'לה, היא מקבלת את חסותי.

סבא נכד משתולל צבי א. צבי, אני מזהיר אותך, תן לי לגמור את החיים שלי בשקט עם כסא שלם.

צבי סבא'לה ברוצקוס יקר, איך להסביר לך שמעשי הקונרס שלי נעשים בטבעיות ובחופשיות של ילד תמים, הם התבלין המעניק לי את הקסם האישי הצברי המאפיין אותי; כך גידלו אותי ואין מה לעשות נגד זה. [תוך כך הוא מסובב את סבא בקלילות ובוועט בעיטה קלה בישבנו אגב גיחוך. סבא מתחיל לבכות]

סבתא תראה מה שעשית, צבי א. צבי, העלכת את סבא, התוסיק שלו לא בגילך והוא דורש יחס.

צבי מה אני יכול לעשות, סבתא'לה? אם הקסם שלי כובש, אז הקסם שלי כובש.

סבתא אל תבכה, ברוצקוס, הוא לא התכוון. הוא בסך הכל שובב. די. אל תבכה.

סבא [תוך בכין] איתך בכלל אין לי מה לדבר! לעזוב חורבה כמוני בגיל 80 לטובת הנכד המשתולל! סבתא הוא רצה רק להקסים אותך.

צבי [שהעניין מתחיל להרגיז אותו, מסובב את סבא אליו ותופסו מתחת לסנטרון] תגיד לי רגע, סבא'לה, כשאתה עומד פה ומיילל על עצמך כמו אליהו חתולי, מי שומר עליך מהערבים, אה? מי מגן עליך ודואג שלא יבואו ערבים בלילה וישחטו לך את הגרון, אה, סבא'לה גליציה? סבא מה?

צבי מו! היום זה לא תקופת הטורקים, סבא'לה גליציה, היום הביטחון הוא רציני מאוד! ואנחנו לא מפקירים כמו שאתם הפקרתם את עצמכם והלכתם כמו כבשים, אנחנו זן חדש, סבא'לה גליציה, אנחנו שומרים, אנחנו דואגים, אנחנו נותנים את החיים שלנו בשביל לאסוף את העצמות הקרות שלכם ולחמם אותן, ואתה הרי לא רוצה שאני אעזוב אותך ואפקיר אותך כמו תרנגולת לערבים, אה, סבא'לה גליציה?? אה?

סבא אה?

צבי אז איזה טענות יש לך בכלל, סבא'לה גליציה? אני חייל או שאני אחות רחמניה – תחליטו! והמתח שרובץ עלי בגללך, סבא'לה גליציה, אם אחרי כל זה אני מרשה לעצמי פעם ביובל להתלוצץ עם הכיסא שלך, אז לא צריך לקפוץ עלי כמו מכשפה'לה, סבא'לה גליציה! [מרים את סבא באוויר בסנטרון] כי לי סולחים ואותי אוהבים בלי שום חכמות! [מסיר ידיו, מתיחותו פגה, הוא מגחך לסבא. הסבא משיב לו בגיחוך נפחד].

בלה

המתאבל שיף יושב בכיסאו, ראשו מורכן ואינו מדבר. הזוג בלה וגרשום באום יושב מולו ומנסה לנחמו

בלה אז זה מה שאני אומרת, שיף. אין מה לעשות. זוהי ארץ אוכלת יושביה, אבל אנחנו מוכרחים להמשיך. מוכרחים להמשיך לחיות, נכון, גרשום?

גרשום כן, בלה.

בלה הנה, אפילו בעלי חי. נכון, גרשום?

גרשום כן, בלה.

בלה אין לנו ברירה. אנחנו צריכים לחיות כפי שגוזר עלינו הגורל שלנו ולמצות עד כמה שאפשר את הסיפוק שיש בזה. לבעלי ולי יש קצת סיפוק. לא

הרבה, אבל משהו. נכון, גרשום?

גרשום כן, בלה.

בלה בעלי ממשיך לחיות על אף הכל. נכון, גרשום?

גרשום כן, בלה.

בלה אתה שומע אותי, שיף? [פאזזה] תרים את הראש. [גרשום מרים את הראש] לא אתה. שיף.

גרשום סליחה. [מרכין את הראש]

בלה [לשיף] אם היית מרים את הראש ומביט לצד ימין שלי, היית יכול לראות את בעלי חי. נכון, גרשום?

גרשום כן, בלה.

בלה מה "כן, בלה"?

גרשום אני חי, בלה.

בלה אז למה אתה לא אומר משהו לשיף? תגיד לו משהו.

גרשום כן, בלה. [לשיף] שיף... שיף... אתה רואה, שיף... כמו שאשתי אומרת... תראה... גם אני... גם אני חי...

בלה כן, אפילו בעלי חי. אפילו בעלי חי.

גרשום [שאינו יכול עוד להתאפק] ולמה שאני לא אחיה, בלה?

בלה [שנאה של 22 שנה מוצאת את דרכה החוצה] תחיה, תחיה, תחיה, גרשום!!!
תאכל, תשתה, תישן, תפקק, תנשום!!! מי אומר לך שלא תחיה?!
גרשום [נדהם] בלה!
בלה בָּלָה שְׁמָלָה גְרָלָה!!! תמשיך לחיות!!! אתה ושיף ביחד!!! תחיו!!! תהרגו
אותי!!! אני שמנה, תהרגו אותי!!! [כבוז] גרשום'ים ושיף'ים! [יוצאת]

מקור השראה רחוק ומקור נזילה קרוב

מכתב למערכת "קול העם"*

עונש כבד הטלתי על עצמי לקראת ימי התשובה, להגיב על מאמרו של א.ש. בו הוא דן באספקטים הפוליטיים-אידיאיים של הקברט הסאטירי "את ואני והמלחמה הבאה". עונש כבד, אני אומר, כיוון שאפשר להתווכח עם דעה, אך לא עם חוסר-דעה. מילא, זו חליפתי, זו כפרתי.

אנסה להוכיח, בבדיקה טקסטואלית של המאמר, את אחת הקביעות הבאות: א.ש. לא קלט מה שראה בהצגה; או שקלט אך שכח מיד עם צאתו מן האולם; או שקלט וזכר, אך היה מעוניין מטעמים הידועים אך לו, להפגין במאמרו חוסר-בהירות שכלית.

א. כותב א.ש.: "כאשר חנוך לוין טוען באוזני הבריות כי הקובע הוא שהאדם מת ואין זה משנה אם המלחמה היתה צודקת אם לאו, הרי שזהו פאציפיזם ואינני מעלה על דעתי שחנוך לוין היה מעלה על דעתו לקרוא לפרטיזנים בעת מלחמת העולם ה-2 ולרמוז ללוחמי הגיטאות לבל יתפסו בנשק..."

טעות לוגית: הטענה כי המוות במלחמה הוא דבר נורא אינה מוליכה בהכרח למסקנה שיש להרפות מן הנשק. אפשר ואפשר לחייב את כורח המלחמה ובעת-ובעונה-אחת לצעוק שהדבר נורא. חנוך לוין אינו מבקש להוסיף לך, לא פאציפיזם ולא היפוכו. אין הוא מבקש להוסיף לך דבר אלא לבטא את הדבר הנורא, ולא עוד. אם יוצאת נפשך לקרוא תגר על פאציפיסטים, הטרח עצמך, פשפש בספריך למצוא לך סימוכין מתאימים.

* ב"30.8.68 התפרסמה במדור הספרותי של "קול העם", ביטאון המפלגה הקומוניסטית (של סנה-צבן), ביקורת חריפה נגד הקברט "את ואני והמלחמה הבאה", ביקורת שדיברה בקולה הפטריוטי מאוד של המפלגה. לצד הביקורת נדפסו גם כמה קטעים מתוך הקברט הסאטירי (ככל הנראה, פרי של חילוקי דעות במערכת המדור). את הביקורת המפלגתית כתב אליעזר (אלי) שמעוני, ואת עיקריה ציטט חנוך לוין במכתב תגובה – כתיבת המכתב לעיתון היתה מעשה חריג מצידו – שנדפס שלושה שבועות אחרי פרסום הביקורת. על המכתב היה חתום "דני שחק" (שם העט של דני טרץ', מי שהפיק את הקברט ונמנה לפני כן עם פעילי הנוער הקומוניסטי).

ב. כותב א.ש.: "קראתי את תגובת הלהקה להאשמה כי היא אינה יוצאת נגד צדקתנו באותם ששת הימים. ייתכן. אך שונה הדבר בקטעי המחזה. לדוגמא: תהודה שונה למלים גבוהות, הנאמרות לאחר קרב לשריונאים, ששורותיהם הידלדלו בקרבות האימים, ולאותן מלים, כשהן נאמרות בין כתליו של מועדון ערב, לאחר בקבוק קוקה קולה. כמובן שהטון יישמע בומבסטי ורבים ישאלו באימה – 'האם כך אנו מדברים?'"

ושבו טעות לוגית: הטענה כי המלחמה היתה צודקת אינה מוליכה בהכרח למסקנה כי צודקות וראויות גם המלים הגבוהות של מפקד מסוים לאחר הקרב. אפשר ואפשר לחייב את צדקת המלחמה ובעת ובעונה אחת לטעון שהפראזה "הישרנו עינינו אל המוות והוא השפיל מבטו", היא פראזה אווילית, אווילית לא רק לאחר בקבוק קוקה-קולה אלא אף, ובייחוד, במסדר הניצחון שלאחר הקרב. כי אחרי ככלות הכל הוכיחו השורות המדולדלות – איזו אירוניה! – שהמוות לא כל-כך השפיל מבטו.

ג. מצטט א.ש. מאחד השירים:

וגר טוראי ראשון עם רב-סמל
ורב סמל ירבך עם גנרל
ונער קטון מכסה את הגופות...

ומוסיף: "שמעתי על צבאות בעולם שם היחסים בין טר"ש לרס"ל הם כבין זאב לכבש, ובין רס"ל וגנרל כגדי לנמר. אולם מה לזאת ולצה"ל? מה לזאת ולנו?" טעות בהבחנה: השימוש בהקבלה לזאב-כבש שבתנ"ך הוא שימוש סגנוני ואינו רעיון השיר. רעיון השיר מתגלה בשורה השלישית – כולם שוכבים יחד, כולם מתים. אינך יכול לבודד את שתי השורות הראשונות ולכפות באמצעותן על השיר רעיון שאין בו. הרי באותה מידה של סבירות יכולת להתייחס רק לשורה "וגר טוראי ראשון עם רב-סמל" כרומזת על נטיות הומוסקסואליות בצבאנו.

ד. כותב א.ש. "כל הדו־שיח נערך בתחנת הרכבת. פרידה בתחנת הרכבת? האם הרכבת היא המקום הקלאסי בו נפרדים זוגות ישראלים? כפי שראיתי בסרטים אירופיים במערב ובמזרח, אמנם כך הוא המצב שם. לא ממציאיותנו אנו שאב ח.ל. את הרקע לשיריו".

ועוד טעות בהבחנה: אלמנט תחנת הרכבת הוכנס ביודעין דווקא משום שהוא "קלאסי" ו"ספרותי". תפקידו להמחיש את הניגוד שבין הדימוי האידיאלי של הפרידה לבין הפרידה כפי שהיא באמת. שוב החלפת בטעות אלמנט סגנוני בקביעה תוכנית!

ה. כותב א.ש: "כלפי מה הדברים אמורים? כלפי השיר "מקאמה לאלוף בום" המתאר כיצד אנו מנשקים באחורי האלופים... רק עיוור למציאותנו, רק אדם שראה גנראלים בארצות אחרות יכול כך לכתוב על אלופי צה"ל שאינם מתחבאים אי-שם בעורף אלא מסתכנים ומסתערים בראש חייליהם, על אלופים שבסיומה של מלחמה, שבה מודים הכל בכישרונם והצלחתם, הריהם פורשים, מי לתפקיד שגריר, מי למחלקת הקליטה של הסוכנות, שנחת רבה לבטח אין בה, אלופים המדגישים מדי פעם כי העם ניצח ולא דווקא הם".

פעם נוספת ואחרונה, טעות לוגית: הטענה השוללת את אורגיות הנשיקות באחורי האלופים אינה מוליכה בהכרח למסקנה כי אלופינו התחבאו בעורף, כי אין הם פורשים לסוכנות וכו'. אפשר ואפשר לכבד את אלופי צה"ל ובעת ובעונה אחת לסלוד מפולחן מחזיקי-המפתחות.

נשאלת אם כן השאלה: מדוע זה יבחר לו אדם הגון ונבון לכתוב על הצגה שאליה אינו מתייחס באופן ממשי אפילו במלה אחת? התשובה נתונה באחת משלוש הקביעות האפשריות אותן הצגתי בתחילת מכתבי.

אסיים בהתייחסות למשפט אחד הלקוח מסוף המאמר. כותב א.ש: "אך לא על עיוות וסילוף המציאות תהיה תפארתו של גל השמאל הישראלי". אכן, הצימוק שבאירוניה: גל השמאל הישראלי, גל עכור שהפך לקרוסלה, שהוא שמאלי כמו ידי הימנית, שהוא לעיתים מזומנות אב ופטרון לכל עזות וסילוף. גל זה מודיע ברבים את תפארתו. המשכיל בעת ההיא יידום.

22.9.68

מוצא הקומדיה הלוינית מ"דף האחוריים"

1.

אני מרשה לעצמי להניח כי אוהביו של חנוך לזין מכירים היטב את הכרך הוותיק ביותר של כתביו, "מה אכפת לציפור". הסאטירות בכרך ההוא איפיינו את הקיטוב הפוליטי בישראל בימים שאחרי הכיבוש, קיטוב בין מה שהתארגן כשמאל וימין, בין שוחרי הסיפוח והקולוניזציה של השטחים הכבושים מצד אחד לבין מחנה השלום מן הצד האחר. מיד לאחר הרווי "מלכת אמבטיה", שהועלה בתיאטרון הקאמרי והורד מיד בלחץ הצמרת הפוליטית וחלק משחקני התיאטרון, באה ההצלחה הגדולה של "חפץ" בתיאטרון חיפה, ופתחה את הקריירה ה"קאנונית" של לזין כמחזאי המרכזי של ישראל.

לזין עצמו היה רגיש מאוד לזיהוי שנהגו לעשות בין המערכון "מלכת אמבטיה" לבין "חפץ". על פי פרשנות זאת פוגרה, הצברית בת ה-24 מ"חפץ", היתה אלגוריה למדינת ישראל השחצנית, וכלמנסע, האם, היתה מעין גולדה. חפץ הדייר הזכיר לפרשנים את הבנדוד (הפלסטיני) במערכון הסאטירי. הדברים הללו הרגיזו את לזין במידה לא קטנה של צדק, אף כי לא קשה להבין מנין נבע הרושם הזה לאור הסמיכות של ההצגות שהועלו במרחק של פחות משנה זו מזו. בהערות הבאות אני מבקש לחזור למקום מוקדם יותר, לפני הקיטוב הפוליטי בן ימינו. אני מבקש לשוב אל לזין הפוליטי מן הימים שלפני מלחמת '67. אינני מתכוון להעניק לקומדיה פרשנות סאטירית, אלא לאפיין את ראשית דרכו של חנוך לזין כיוצר סאטירי.

2.

במאמר היחיד שפירסם לזין, מיד עם תחילת העבודה על "דף האחוריים" של חנוך לזין, הוא העיד במעט אירוניה:

בכותבי את הדף הזה אני שרוי במצב שעיתונאים זביקולמוס מכנים אותו מזה כחודשיים בשם "אינחת", ומובנו – הרטנוניות שבתוך השמנוניות [...] לאחר שאני שולל כל נימה טראגית מ"אינחת" שלי, עלי לייחס לה מעמד עקרוני. אני טוען שהיא מתנה כתביתו של דף סאטירי. היא ראויה לפולמוס פנימי חריף יותר ולניתוח מעמיק יותר מזה שהקצבתי לה בבדליהטור הזה אבל עלי לפחות לרמוז לכם על מרכיביה על מנת שלא אהיה בעיניכם כצעיר מתרונן בהתחכמויותיו.

לוין עצמו מניח כאן אצבע על ממד "פסיכולוגי", ועם כל האירוניה שלו, אין בכוננתו לסגת מהמטאפורות שביסוד התיאור: הוא מצוי במצב של אי נחת, ואינו בטוח כי יש בכוחו להטיף באמצעות סאטירה לאמת, או לערכים, ולכן הוא שב לכתוב על "סבתא אליהו", שאם תרצו היא הניגוד הגמור לזיו העלומים של האוניברסיטה וסביבתה. תיאורו את עצמו במונחים שהסביבה ה"פסיכולוגית" מייחסת לו מציבה אותו בניגוד חריף עוד יותר לערכיה. נכון, הוא אומר, יש בי אי נחת, או מוטב: אין בי נחת. כל מי שהכיר מאוחר יותר את שבעי הנחת בקומדיה הלונינית, הצעירות שמיטיבות לישון, הגברים המגהקים המרוצים מעצמם, יכול לאתר כאן את ה"הודאה" של לוין: אני כותב כי אני לא מרוצה.

.3

באותם גיליונות טרח לוין לדרוס בפארודיות נפלאות את "הזמר העברי". אחת מהן, "בלדה מחושלת על חייל וחיילת" (שהתפרסמה ב"מה אכפת לציפור", עמ' 181), היא דואט שעיקרו "אקורדיאון מתייפח ושריון נוהם". (השנים ההן קדמו למלחמת 67', אלה היו שנים "שקטות", הסכסוך הישראלי-פלסטיני הוכל איכשהו):

הַיָּרֵחַ שָׁט, מְכַסֶּיךָ, גְּבוּהָ,
שָׁמַשׁ אֶת קַרְנֶיךָ כְּבָר הוֹרִידָה,
רְבִיטֵי־אֵי חֶסֶן וְשָׁמוּ גְלָבוּעַ
הַסְתַּכַּל עַל הַסְמָלֵת פְּרִידָה.

מְשֻׁהוּ נְכֹמֵר בְּלָב גְּלָבוּעַ
וּמַחֵו רָחַשׁ לְפִתְעָ: פְּרִידָה!
כְּסוּמָא הוֹשִׁיט קְדִימָה זְרוּעַ
הִיא כְּתַפָּה לְחִזָּהוּ הַצְּמִידָה

וּבְמֶרְחֵק, מִתּוֹךְ הָעֶרְפָּלִים
בּוֹקֵעַת וְעוֹלָה שִׁירַת הַחַיִּלִּים,
מִתְנַפֵּחַ לְחֵן אֶקוֹרְדִיאוֹן
וְנִבְלָע בְּנֵהֶם הַשְּׁרִיוֹן.

וכן הלאה, פארודיה על הגופניות הביישנית המחורזת. פארודיה אחרת זכתה לכותרת "הוא לא ידע את השעה". את הלחן ייחס לוין למשה וילנסקי (אף כי למעשה את הלחן למושא הפארודיה כתב אלכסנדר ארגוב), ואת המלים ייחס ל"ענף הווי של הצבא הכי טוב במדינה" (זה הענף שאל הבוס שלו, שאול ביבר, שלח לוין שוב ושוב באותן שנים מערכונים ופזמונים בתקווה להשתכר כסף, אך ללא הואיל). כך נפתחת הפארודיה על השיר הסנטימנטלי ההוא:

הָיָה כְּבֵר עָרַב בְּצִלוֹ שֶׁל הַדְּקוּטָה,
הַמְנוּעִים שֶׁרָקוּ בְּנִהְמָה כְּבִדָּה,
הַלִּילָה אֶת גּוֹפּוֹ עֵטָף כְּמוֹ קִפּוּטָה
וְאֵז גָּאוּ בּוֹ כֹּל חַיּוֹ כְּמוֹ חִידָה.

הַשְּׂמִים הוֹאָרוּ בְּאוֹר רְקוּטָה
וְהִיא נִצְבָּה שָׁם מִשֶּׁר כָּל הַהִמְרָאָה,
וְכִשְׁנִסְק לְמֵרוֹמִים נִזְכֵּר לְפִתְעַ
שֶׁשׁוּב שָׂכַח לְשָׂאֵל אוֹתָהּ אֶת הַשְּׁעָה.

פזמון חוזר: הוא לא רסק יעצים
ולא מעך ביצים
ומטוסו אף לא הפל למטה

והוא ידע יש יום
בו יפגשו פתאום
ב"המוזג" או אצל איבי נתן.

באותן שנים כתב לוין כמה מהפזמונים היפים ביותר שלו, שרובם לא הוקלטו ולא בוצעו. חלקם היו פוליטיים, רובם ליריים. לוין התאמץ לזקק את הפזמון, להעמידו על הבסיס הבלדי, המינימליסטי, בעזרת חזרות, תוך התקדמות איטית.² למשל השיר הבלדי היפה "הילדים מעיפים עפיפונים והזקנים מסתכלים", או השיר על המוות "יום יבוא בבוקר לבן"

זֶה יְבוֹא בְּבֹקֶר לְבֵן, זֶה יְבוֹא
זֶה יְבוֹא בְּבֹקֶר לְבֵן, זֶה יְבוֹא,
זֶה יְבוֹא בְּבֹקֶר לְבֵן, זֶה יְבוֹא,
זֶה יְהִי כֹּה פֶּשׁוּט
בְּבֹקֶר נוֹרָא חֲמוּד,
אֲדוֹנִי.

עד סוף השיר מתואר המוות כנושא באמצעות המלה 'זה', בתחילת בית רצוף חזרות של תיאור זמן "רגיל לגמרי", של עולם אדיש.

4.

בהקשר זה אני מבקש להתעכב על הממד הבולט יותר אצל לוין הצעיר: החיסול, או האינן. הקשיבו לטינה כלפי ה"נוער הצברי" הסובב אותו. באחד הטורים הללו

2 סיגל פרלמן הבחינה בשירי לוין ב"זמן הנעדר, שלא ניתן לייצגו אלא בתנועה, שאף היא אשליה, המכסה על נעדר גדול עוד יותר: המלים, או מדויק יותר, אינן אונותן של המלים בבואן לנסח את הזמן, למסמר אותו." דברים דומים אמרה לי על הפזמונים הלויניים מן השנים הללו.

הוא כתב, תחת הכותרת "המועצה":

בראשית ברא אלוהים את השמיים ואת הארץ.
 "לא!" אמרה המועצה לשיווק פרי-הדר.
 "לא!" אמרה המועצה למניעת תאונות דרכים.

ואחרי שורה ארוכה של טוענים לכתר הראשית, מעלה אלוהים אור, ושוב באה שורה של טוענים לאלטרנטיבה:

ויאמר אלוהים "יהי אור!"
 "תפוזים" אמרה המועצה לשיווק פרי הדר.
 "עגבניות" אמרה המועצה לשיווק ירקות.
 "ציציות" אמרה המועצה הדתית.
 "ביצים" אמרה מועצת הלול.
 "סטודנטים" אמרה מועצת הסטודנטים.
 "טינופת" אמר אלוהים וירק, טבעו גם אלה שידעו לשחות.

"סטודנטים" אמרה מועצת הסטודנטים. 'טינופת' אמר אלוהים וירק. טבעו גם אלה שידעו לשחות. "בכל הטקסטים הסאטיריים של לוין אין חריפות יותר מאותן שנים, שבהן "גילה את דעתו על סביבתו", במקרה זה הסטודנטים באוניברסיטה. או אולי מוטב לומר כי בין שאר הדברים שמצא בסביבה זו היה גם הממד הזה. המחאה נגד המדור שלו לא נבעה אפוא רק משערוריה כזו או אחרת.

.5

המפגש עם הסטודנטים של אוניברסיטת תל אביב הצעירה באמצע שנות הששים – "צברים" אשכנזים, בעיקר תל אביבים מהמעמד הבינוני, הרבה אנשי צבא קבע – היה המפגש השני של חנוך לוין עם "צברים". המפגש הראשון היה כמעט טראומתי: הוא התרחש בבית הספר התיכון הדתי צייטלין, ב־1957. כאן לא נפגשו רק נער שדתיותו "מפוקפקת" עם דתיותם המובהקת (והמוחצנת) של בני הטובים הדתיים מהתיכון ההוא. הפער המעמדי הגדול בינו (ובין שניים מחבריו לבית הספר היסודי שהגיעו אף הם ל"צייטלין", כולם משכונות עניות בדרום העיר) לבין הרוב הגדול של תלמידי בית הספר, היה מעיק עוד יותר. כך גם אמר לי, והוסיף וסיפר כמה שמח כשהוציאה אותו אמו מבית הספר הזה והעבירה אותו לתיכון ערב (עירוני א', ערב), החלטה שנבעה מסיבות כלכליות (היה עליו לעזור בפרנסת הבית, והתשלום על הלימודים בית הספר הזה היה נמוך יותר; חינוך תיכון עדיין לא היה חинם בתקופה ההיא).

מכל מקום, בבית-ספר-ערב פגש לוין חברים שמוצאם המעמדי והאתני היה

שונה לגמרי מזה של הנערים עימם נפגש ב"צייטלין", והקשר איתם העניק לו ככל הנראה נוחות וביטחון שקודם לכן לא הכיר. בניגוד להתבטאויות שונות על "הרקע הפולני" של חבריו הקרובים, חשוב לזכור כי שלושת חבריו הטובים ביותר של לויין בשנות התיכון, וגם בשנים שאחרי הצבא, לא היו מקרב מי שנתפשים עד היום כ"צברים טיפוסיים". שלושתם היו מזרחים (משכונת התקווה, שכונת שבזי וג'בליה-יפו). כאמור, עם כולם שמר לויין על קשר חם גם אחרי הצבא, ועם אחד מהם חלק דירה בזמן שלמד באוניברסיטה. גם חברתו הראשונה (אף היא למדה בבית הספר הזה) היתה מזרחית.

בשיחות עימם, מקץ ארבעה עשורים ויותר, חלק מחבריו לכיתה הגדירו עצמם, בדיעבד, כעניים (בעיקר האשכנזים). אחרים התעקשו לומר כי לא היו עניים, אף כי רמת חייהם היתה נמוכה יותר (בעיקר המזרחים). דומה כי הפערים בהגדרה העצמית נובעים מן הפערים במה שהחיים "הבטיחו להם" באותם ימים. כך או כך, כל פרק בביוגרפיה של לויין יצטרך להתעכב על אותה שורה מופלאה של חברים וחברות, שכולם העריצו את הנער מרחוב ראש פינה וידעו שיש בו משהו גאוני. אף אחד מהם לא ידע להסביר במה ניכרה גאונותו, זולת הצטיינות בלימודים, כריזמה חרישית, או עקרונות עיקשים.

חשוב לציין כי מוטיב העוני מול העושר אף פעם לא הרפה מלויין, בין אם התגלם בקומדיות דרך התשוקה לבחורה הצעירה והיפה, ובין אם לבש דמות של אדם המחרפת נפשה כדי להגן על בנה. אין ספק כי עוניו היכה בו במפגש עם תל אביב שמצפון לשדרות רוטשילד. גם כשהגיע לחברת ה"צברים הטיפוסיים", בזמן הלימודים באוניברסיטה, לא חצה את הקו הדמיוני הזה, המחלק את תל אביב בין "דרום" ל"צפון".

6.

אבל, כאמור, המפגש עם המילייה של המעמד הבינוני התרחש באוניברסיטת תל אביב: כאן רכש לויין חברים חדשים, וגם הזדמנות "להכות ביריבים" באמצעות העמוד הסאטירי שלו. בתוך המילייה הזה מצא את דרכו אל חוגי החברים והאוהדים של בנק"י (ברית הנוער הקומוניסטי), שאליהם התוודע עוד בזמן הצבא דרך שתיים מחברותיו. ואף שגם בבנק"י היו "צברים טיפוסיים", כאן לפחות חלק מן החברים היו "עולים חדשים" (כלומר כאלה שהגיעו לארץ, בעיקר מפולין, פחות מעשור לפני המפגש איתם). ההקשר הקומוניסטי והשמאלי של מעגל זה היווה מקור חשוב לחומרים שמהם ייצור לויין את ההתגרות הסאטירית שלו בסביבתו. כמה מהטקסטים החריפים ביותר שפירסם באוניברסיטה ניזונו מעולמם של אנשי השמאל באותה תקופה.

המקום שממנו התנסח היה המקום של העצמי כ"אחר", השונה מה"צבר" שסביבו. מהמקום הזה של האחרות הוא הצליף ב"צבר". כאן הוא הציב עצמו מול חברת "הצברים", למן הטקסטים הסאטיריים הראשונים. סיכום העניין מופיע בראיון עיתונאי שהעניק ערב העלאת "מלכת אמבטיה" בתיאטרון הקאמרי, חמש שנים לאחר הגיעו לאוניברסיטה:

מרגיזה אותי תעשיית הצברים הנוקשים, האימאז' המפוברק של הצבר – האגוצנטרי, הנרקיסיסטי. המוראל כתעשייה. השילוב הפיקטיבי בין המיסטיקה והכוח. אני חרד מהתפתחותה של חברה לאומנית, מבסוטה מעצמה, טופחת לעצמה על השכם, מסוגרת, שונאת־זרים – חברה ניאופרימיטיבית (7 ימים, 1970.16.4).

שנים רבות לאחר מכן, כאשר ביקש לנסח באוזני במשפט אחד את הטינה שלו לפרוזה של "דור המדינה", אמר: "הם כותבים כמו תלמידים טובים המגישים עבודות למורה, עם שוליים וקישוטים, ילדים טובים". כדי להבין את עוצמת הזיוף של "אנחנו חדשים לגמרי", ראוי באמת לקרוא את הספרות העברית של אותן שנים, "דור המדינה" או דור תש"ח.

בדרך כלל, בעקבות הפרוזה הציונית, במקום הזה גוררים המבקרים, ובעקבותיהם גם חניכיהם בעיתונות ובתקשורת, את המונח "גלות". לא פעם הוכתר ליון, בדברי מעריציו כמו גם בדברי המסתייגים ממנו בשם התואר "גלותי". הצרה עם מינוח זה היא שהוא מקבל את הפיברוק שליון דיבר עליו בראיון מ־1970, כאילו מדובר באמת באיזו עובדה סוציולוגית נתונה, ולא בנתונים של מרשם האוכלוסין כשהם עטופים בצלופן אידיאולוגי (מי שנולד בארץ הוא "צבר" ומי שנולד בארץ אחרת, או מתנהג כאילו נולד בארץ אחרת, עלול להיות "גלותי", כלומר כל מה ש"הצבר" איננו. ליון לא השתמש בשטות הזאת אף פעם. עצם ההיזקקות למונח, פירושה קבלת הפיברוק).³

.7

כאן עלינו לשוב אל סיפור המפתח של ליון הצעיר, "דודי חוני":

ימינו, ימי שירה־השירים, הניצנים נראו בארץ, כמו שנאמר בפזמונים הפופולאריים. כל שד – עופר, כל אף – מגדל. [...] והימים, ימי שירה־השירים; חייניות מנומשות טופפות

3 טוב מכל לקרוא קטע נרקיסיסטי "צברי", שהופיע ב"קול העם" לרגל זכייתו של עגנון בפרס נובל לספרות, ב־1966: "נתבשמנו, כמעט אהבנו – אנחנו שבאנו מסונדלים ושטופים בשמש ומחוספסים בקללות עסיסיות – צברים משורש, צברים להכעיס, ולהרעיש עולמות – אנחנו באנו בדחילו ורחימו אל עולם המתון־מתון, השקט, הלבן, הצוקר, וכלי־השעות, והסוכך ובתי היד, עולם אירופי גשום, מושלג, ויהודי בנשמת אפנו..." (נסים קלדרון, קול העם, 1966.4.11) לא, הקטע הזה איננו פארודיה.

לאיטן כשהן נשענות על חמודים מתולתלים וצוואריהן מכוסים פרוות שועלים קטנים.
[...]
כמובן, הימים, ימי שירי-השירים, מה תעשה שולמית ספורטיבית במעגלי זקן עיקש?
[... שרדו בחיים רק אלה שידעו לפזם.

מיהם אלה ש"ידעו לפזם"? אלה שלא היה להם דבר לומר מול הדוד חוני (או מול חנוך ה'לא צבר'): "אני ידעתי שדודי חוני לא יוכל לשיר. הוא היה זקן." (שם)
מכאן ואילך תהיה הפארודיה הלוינית, כמו גם הקומדיה שלו, בנויה על לגלוג לעלומים שסביבו. הלגלוג לנוער הזה ילבש אופי פוליטי בסאטירות הבאות, ובעיקר ב"מלכת אמבטיה" (חולדה דבר ובוועז הממ"ז). מאוחר יותר, בקומדיה, בלי שום קשר ל"נוער קונקרטי", יהפכו המצליחנים הצעירים – נשים יפות וגברים מושכים – לדימוי המרכזי של ה"אדונים": פוגרה וורשבאיאק, ורדה'לה והאהוב, הופלה וצ'רננקו.

8.

אני חוזר אל המקום שממנו צריך להתחיל, לטעמי, לקרוא את היצירה של ליון. עוד לפני שברא את ה"צברים", לצד פירוקם הלעגני, סיכם את מאמרו הפרוגרמטי על הסאטירה כך:

מה אני עושה כדי להיחלץ מ"אי-הנחת" המורכבת (ואולי המוגזמת) כל כך? אני זונח את הסאטירה וכותב את המודעות של סבתא אליהו. אבל הן אינן נושאות הן בעיני חברי למערכת, או שאין מקום בעיתון סטודנטים לסבתא זקנה החסרה שאיפות חינכויות וחברתיות, או משום שאין מקום בעיתון סטודנטים לצעיר משתטה; זה זה אינם גורמים לי נחת.

מהן "המודעות של הסבתא אליהו"? ובכן, לסבתא אליהו אין ביקורת על העולם וגם המחבר אינו אומר דבר על העולם. סבתא אליהו אפילו איננה "דודי חוני", שבאמצעותו מוצגת תרבות הזמר ה'תנ"כי' בכל עליבותה. סבתא אליהו היא אשה זקנה, כזאת ש"הצברים החמודים" לא אהבו, כזאת ש"התרבות הצברית" הפכה לחלק נלעג מ"עולם ישן", במונחי היופי או האהבה (מי לא הכיר את הביטוי "שמחת זקנתי"?).

במערכון על "סבאלה גליציה", שנכתב כבר אחרי מלחמת 67', בא הנכד צבי א. צבי ומתעלל בסבו ובסבתו, הזוג ברוצקוס:

סבתא תראה מה שעשית, צבי א. צבי, העלבת את סבא, התוסיק שלו לא בגילך והוא דורש יחס.
צבי מה אני יכול לעשות, סבתא'לה? אם הקסם שלי כובש, אז הקסם שלי כובש.

במערכון "הורים", אף הוא מן הימים שאחרי מלחמת 1967, העניין הזה בולט עוד

יותר. זהו מערכון מזעזע, ומה שיבוא אחר כך, למשל דמותה של פוגרה ב"חפץ" יהיה מעודן יותר, קומי יותר. ראוי לזכור כי ב"נעורי ורדה'לה" (1974) מספר האהוב לוורדה'לה את שבחיו-שלו: "אני עוד צעיר ופוגע בזקנים." ("חפץ ואחרים", עמ' 230). ואולם אני מבקש להסב את תשומת הלב לא אל "הזקנים", אלא אל הזקנה, אל הסבתא. מכאן תצמח בקומדיות, במהירות גדולה, דמות האם שתופיע בכל הקומיות שלה כבר ב"קרום": תמיד נלעגת במונחי ה"צבריות", דמות שהמבקרים האמונים על השיח הציוני, המערבב תמיד בין טקסטים לממשות, יכנו בשם "אשה גלותית". על מרכזיותה של האם בעולמו הקומי של לוין ובמחזות המיתוס צריך לעמוד בנפרד, אבל החומרים הסאטיריים הראשונים מבהירים היטב היכן עמד לוין הסאטיריקון. העולם שלו דוחה לחלוטין את העולם התרבותי האופף אותו.

9.

במלאת תשע שנים למלחמת סיני פתח לוין את "דף האחוריים" שלו בהתקפה על העיתונות, ועל האופן שבו מתוארת גבורת הצבא:

"מטוסי הדקוטה רוחשי המנוע נסקו זה אחר זה אל המרומים הערפליים של מנחת-אוקטובר מאדמת-אופק. צל ענק עבר חלף על פני ערבת הנגב. מפקד המטוס איציק מ. לא ראה את הצל. פניו היו אל היעד".

בתיאור זה של התחלת ההתפתחות ההיסטורית הענקית הקרויה "מבצע קדש" היו תמימי-דעים כל עיתוני הערב ועיתוני הקסרקטין, מבחינה עובדתית וסגנונית גם יחד. המחלוקת פרצה ביחס לעיתויו של האקט ההיסטורי הבא. בעוד ש"ידיעות אחרונות" טען כי בשלב שלאחר מכן "הניח מפקד המטוס איציק מ. את ידו השעירה על ההגה", הרי אין "מעריב" מפקפק כלל שפעולה זו באה רק לאחר ש"מפקד המטוס איציק מ. אימץ את עיניו החדות כדי לראות מבעד לערפל". עיתונות הקסרקטין שלנו לא נקטה עמדה בוויכוח משום שקיבלה מ"לייף" אינפורמציה סותרת.

הפוליטיות של לוין שוכנת לבטח בקרב אוהדיו הקומוניסטים בקמפוס. היא באה לידי ביטוי לא רק בבלוג על "לייף" כמקור ודאי של מידע, אלא בעצם הלעג למבצע סיני. הרי התמיכה במלחמה הזאת הקיפה את כל הקונסנזוס הציוני. אבל העיקר כאן הוא בלעג למאצ'ואיזם של איציק מ., "גיבור" עיתוני הערב, שהאחד מתאר את ידיו השעירות והאחר את עיניו החדות. זוהי ראשית תיאורו הלעגני של הגבר הכריזמטי אצל לוין, גבר שמקומדיה לקומדיה יילך ויהפוך לבדיחה גדולה יותר ויותר.

אבל אם מקץ שש או שבע מלחמות אין הלעג לגבריות כתוצר תקשורתי זקוק להסבר, מעניין יותר לסגור את המעגל אחרת. כאשר בחר לוין את השחקנים שיציגו את דמויותיו, בחר (בלי משים, כך אמר לי בשנת חייו האחרונה) בגברים "לא גבריים", לא גדולים מדי, ובעיקר "לא צברים". הוא ביקש ליצור בקרב הקהל

אמפתיה כלפי גיבוריו, ולכן בחר ביוסף כרמון, אלברט כהן, אלכס מונטה, נסים עזיקרי וגבי עמרני. כאשר נדרש בסוף הקריירה שלו למצוא לו צעירים חדשים, עשה מאמצים גדולים למלא את החסר ובחר בדרור קרן, אלון נוימן ויהודה אלמגור.

10.

עוד הערה אחת. לזוין עשה שימוש רב בקומדיות שלו בקלישאות. חלק גדול מהדמויות אינן מדברות אלא משמיעות קלישאות. זוהי אסטרטגיה מודעת. טייגלך צועק ב"חפץ": "לא לעצור בעדי עד הניצחון". לא כאן המקום לעמוד על חשיבות הטקסט הנבוב המשמש את לזוין בקומדיות שלו, בעיקר בבואו להציג שליטים, או אדונים. אבל המקור המובהק ביותר לקלישאות, הוא כמובן הפוליטיקה. המערכון "בלה", המסיים את חטיבת המערכונים הסאטיריים, יכול להעניק מושג על חשיבות הקלישאה הפוליטית להיגיון הקומי של לזוין. הנה כך אומרת בלה: "אז זה מה שאני אומרת, שיף. אין מה לעשות. זוהי ארץ אוכלת יושביה, אבל אנחנו מוכרחים להמשיך. מוכרחים להמשיך לחיות, נכון, גרשום? [...] אין לנו ברירה. אנחנו צריכים לחיות כפי שגוזר עלינו הגורל שלנו ולמצות עד כמה שאפשר את הסיפוק שיש בזה. לבעלי ולי יש קצת סיפוק. לא הרבה, אבל משהו. נכון, גרשום?"

11.

אני רוצה לחתום את הרשימה הזאת דווקא בהסתייגות של לזוין מהסאטירה הפוליטית. במאמרו הפרוגרמתי הוא אומר:

תכופות אני חש שהדיבור, גם הצעקה, חונקים אותי בעליבותם וכפות ידי מזיעות מרצון לדבר בלשונן הן. על מי שעוסק בלשון להכיר בגבולותיה של המלה, ובייחוד הדבר אמור לגבי זה היוצא לסייף בעזרתה, שעל פי רוב הוא ניצל רק בזכות מצנפת הליצן שעל ראשו.

אף על פי שלזוין עסק בסאטירה פוליטית, היה בו יותר מספק זעיר ביחס לפוליטיקה ולאינטגרטי של העוסקים בה. באביב 1967 פסל יאיר צבן, מזכ"ל בנק"י, מערכון שלזוין כתב וביים לקראת ועידת התנועה שהתקיימה באפריל 1967, באולם מוגרבי בתל אביב. המערכון "פעולת תגמול באביב" עמד במרכז הרוויזיון הקטן שלו, שהוצג לצד בלט של ילדות ומקהלה ששרה "שירי עמים". המערכון נכתב בתגובה להתקפה של כוחות גדולים של צה"ל על הכפר סמואה בגדה המערבית, בנובמבר 1966 (פחות משנה לפני שהגדה נכבשה). עוד לפני האירוע הזה, כנראה בתוך הלהט של הקמפוס התל אביבי, בשולי אחד העמודים שלו ב"דבר", ציטט לזוין קטע קצרצר מתוך "אי הפינגווינים" מאת אנאטול פראנס, המטיח ביקורת באיש המנהל

מאבק פוליטי צודק, אבל בעיקרו – קצר:

שיערָתָּ כי מעשי עוול חברתי מתחרזים כמו פנינים ודי להוציא אחת מהן שתישפכנה כולן. זאת היתה השגה תמימה מאוד.

השתעשעת במחשבה כי במחיידי תכונן צדק בארצך ובתבל כולה. אדם הגון היית, איש רוח ישר, בלי חוכמה ניסיונית יתירה. אולם, הצץ נא לתוך עצמך ותראה כי היתה בך מידה של עורמה זדונית, ובכנותך לא נוקית מעקבה. סברת שאתה עושה עסק מוסרי טוב. אמרת לעצמך: "הנה אנוכי איש צדיק ואמיץ־לב, אחת ולתמיד. להבא אוכל לשכון בנחת בחיק הכבוד הציבורי ותהילות ההיסטוריונים". ועתה שפגו אשליותיך, עתה שלמדת כי קשה לתקן מעוות ויש לשוב ולהתחיל כל יום, הנך חוזר אל כוכביך. הצדק איתך; אבל נחזור אליהם בענוה, בידוקיך.

הציטוט המלא, כמו שליוין העתיק אותו, מובא בסוף גיליון זה, והוא מעין מסר חתום בבקבוק מאת חנוך לויין.

י.ל.